

สารานุกรมวรรณคดีไทย
เรื่องรามเกียรติ์ ฉบับราชบัณฑิตยสภา
เล่ม ๒

โคลงภาพศิลาจำหลัก
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

สำนักงานราชบัณฑิตยสภาจัดพิมพ์

พ.ศ. ๒๕๖๔ จำนวน ๕๐๐ เล่ม

ราคา ๖๕๐ บาท

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา

สนามเสือป่า เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๐๐

โทรศัพท์ ๐ ๒๓๕๖ ๐๔๖๖-๗๐

<https://www.orst.go.th>

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

สารานุกรมวรรณคดีไทย เรื่องรามเกียรติ์ ฉบับราชบัณฑิตยสภา เล่ม ๒ โคลงภาพ
ศิลาจำหลัก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม. -- กรุงเทพฯ : สำนักงานราชบัณฑิตยสภา,
๒๕๖๔.

๑๗๖ หน้า.

๑. วรรณคดีไทย -- สารานุกรม. I. ชื่อเรื่อง.

895.9103

ISBN 978-616-389-147-1

พิมพ์ที่ สันติศิริการพิมพ์

๑๓๑๖ ซอยจรัญสนิทวงศ์ ๕๗

แขวงบางบำหรุ เขตบางพลัด

กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

โทรศัพท์ ๐ ๒๔๒๔ ๓๘๗๕

โทรสาร ๐ ๒๘๘๑ ๙๘๔๙

คำนำ

สารานุกรมวรรณคดีไทย เรื่องรามเกียรติ์ ฉบับราชบัณฑิตยสภา เล่ม ๒ โคลงภาพศิลา
จำหลัก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นผลงานลำดับที่ ๒ ของสารานุกรมวรรณคดีไทย ชุดเรื่อง
รามเกียรติ์

เนื้อหาในสารานุกรมวรรณคดีไทย เรื่องรามเกียรติ์ ฉบับราชบัณฑิตยสภา เล่ม ๒
โคลงภาพศิลาจำหลัก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ประกอบด้วยบทนำเกี่ยวกับความรู้ทั่วไป
เรื่องรามเกียรติ์ บทนำเฉพาะเรื่องรามเกียรติ์ โคลงภาพศิลาจำหลัก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
ภาพศิลาจำหลักเรื่องรามเกียรติ์ที่ด้านนอกผนังพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จำนวน
๑๕๒ ภาพ โคลงบรรยายภาพศิลาจำหลัก และถอดความโคลงบรรยายภาพ

สำนักงานราชบัณฑิตยสภาขอขอบคุณคณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมวรรณคดีไทย
ที่ได้ร่วมกันจัดทำสารานุกรมวรรณคดีไทยเล่มนี้จนสำเร็จลุล่วงด้วยดี ขอกราบขอบพระคุณ
พระธรรมรัตนากร (สินवल ปญญาวิโร) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ที่อนุญาต
ให้นำไฟล์ภาพศิลาจำหลักเรื่องรามเกียรติ์มาพิมพ์เผยแพร่ สำนักงานราชบัณฑิตยสภาหวัง
เป็นอย่างยิ่งว่า สารานุกรมวรรณคดีไทย เรื่องรามเกียรติ์ ฉบับราชบัณฑิตยสภา เล่ม ๒
โคลงภาพศิลาจำหลัก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาวรรณคดี
แก่นักเรียน นักศึกษา และผู้ที่สนใจโดยทั่วกัน

(ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุรพล วิรุฬห์รักษ์)

นายกษัตริย์ราชบัณฑิตยสภา

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา

ธันวาคม ๒๕๖๔

คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมวรรณคดีไทย

คณะบรรณาธิการจัดทำสารานุกรมวรรณคดีไทยที่ร่วมดำเนินงานจัดทำสารานุกรมวรรณคดีไทย เรื่องรามเกียรติ์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๒ โคลงภาพศิลาจำหลัก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม มีรายนามดังนี้

๑. นายวินัย ภูระหงษ์	ประธานบรรณาธิการ
๒. ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.กุสุมา รัชขมณี	บรรณาธิการ
๓. รองศาสตราจารย์ ดร.จินตนา ดำรงค์เลิศ	บรรณาธิการ
๔. รองศาสตราจารย์ ดร.เฉลิมศรี จันทร์อ่อน	บรรณาธิการ
๕. ศาสตราจารย์ ดร.รีนฤทัย สัจจพันธุ์	บรรณาธิการ
๖. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร	บรรณาธิการ
๗. รองศาสตราจารย์เสาวลักษณ์ อนันตศานต์	บรรณาธิการ
๘. ผู้อำนวยการกองศิลปกรรม (นางนฤมล กรีพร)	บรรณาธิการ
๙. เจ้าหน้าที่สำนักงานราชบัณฑิตยสภา (นางพรทิพย์ เดชทิพย์ประภาพ)	บรรณาธิการและเลขานุการ
๑๐. เจ้าหน้าที่สำนักงานราชบัณฑิตยสภา (นางสาวนุชจรี เล็กบางพงศ์)	บรรณาธิการและผู้ช่วยเลขานุการ

อนึ่ง ผู้ที่เคยเป็นคณะบรรณาธิการฯ ซึ่งร่วมดำเนินงานมีดังนี้

ผู้แทนผู้อำนวยการกองศิลปกรรม นางสาวบุญธรรม กรานทอง
บรรณาธิการและเลขานุการ นางชวนพิศ เขาว์นสกุล

บทนำ

รามเกียรติ์เป็นเรื่องราวที่รู้จักและนิยมอย่างแพร่หลายในประเทศไทย เป็นเรื่องของพระราม ซึ่งเดิมเป็นคำขบร้องว่าปากเปล่า เรียกว่า “อักษาน” ที่ขบร้องกันในประเทศอินเดียประมาณ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว และเป็นนิยายที่เล่ากันในประเทศนั้น ต่อมาประมาณ พ.ศ. ๗๐๐ วาลมิกิได้นำนิยายเรื่องพระรามมาแต่งเป็นกาวยะ (กวีนิพนธ์) เรียกว่า รามายณะ ซึ่งได้ชื่อว่า อาทิกาวยะ (กวีนิพนธ์เรื่องแรก)

รามายณะของวาลมิกิเป็นแหล่งกำเนิดของวรรณคดีสันสกฤตจำนวนมาก กวีได้นำเรื่องต่าง ๆ ที่มีอยู่ในรามายณะไปแต่งในรูปแบบการประพันธ์ต่าง ๆ เช่น

กาวยะ เช่น รฆุวิเศษและกุมารสังภาวะ ของกาลิทาส, รามายณมัญชุรี ของ เกษเมนทระ

บทละคร เช่น มหาวีรจิตและอุตรตรามจิต ของภวภูติ, หนุมานนาฏกะ ของทาโมทระ, พาลรามายณะ ของราชเศขระ, ประสันนราฆวะ ของชัยเทวะ, ทูตางคทะ ของสุภฏะ, อภิเชกนาฏกะและประติมานาฏกะ ของภาสะ, อภินวราฆวะ ของกษีรสวามิน, อัทฤต-ทรรปณะ ของมหาเทวะ, รามจิต ของยวราชะ

จัมปู (ร้อยแก้วปนร้อยกรอง) เช่น รามายณะจัมปู ของลักษณภักฏะ, กาศ์จัมปู ของท้าววิทรภราชะ, รามายณะจัมปู ของโกชะ

เรื่องแทรกในมหากาพย์มหภารตะในวนบรรพ คือ ราโมปาขยานะ

นอกจากรามายณะฉบับภาษาสันสกฤต ยังมีรามายณะฉบับภาษาถิ่นต่าง ๆ ในประเทศอินเดีย เช่น รามายณะภาษาฮินดี เรื่องรามจิตมานัส ของตุลสีทาส, รามายณะภาษาอรรถมาคธี ของศาสนาเซน, รามายณะภาษาเบงกาลี ของกฤตติวาสี, รามายณะภาษากัศมีระ เรื่องรามาวตารจิต ของกวีศรีประกาศรามะ, รามายณะภาษาทมิฬ ของกัมพัน

นิยายที่เล่ากันในตอนกลางของประเทศอินเดียได้แพร่หลายไปยังอินเดียตอนใต้ในสมัยราชวงศ์คุปตะและราชวงศ์ปาละประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓ และแพร่หลายเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ ชาว บาหลี มลายู เขมร พม่า ลาว ญวน และไทย เช่น รามายณะของชาวเรื่องเสร์ตรามและเรื่องเสร์ตรามเถลิง, รามายณะของบาหลี แยกเป็น ๒ เรื่อง คือ รามายณะวาลมิกิ มี ๖ กัณฑ์ และเรื่องอุตรกัณฑ์, รามายณะของมลายู มี ๓ ฉบับ คือ เรื่องทิกายัตศรีราม เรื่องทิกายัตราวณะ และเรื่องรามายณะสำหรับขับร้อง ส่วนรามายณะของเขมรแพร่หลายมาจากรามายณะของชาว

ในพระราชนิพนธ์บ่อเกิดแห่งรามเกียรติ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงศึกษาค้นคว้าเรื่องรามายณะ และทรงเปรียบเทียบระหว่างรามายณะฉบับภาษาสันสกฤต ฉบับภาษาฮินดี กับรามเกียรติ์ของไทย พบว่าเนื้อเรื่องรามเกียรติ์บางตอนแตกต่างไปจากฉบับภาษาสันสกฤต แต่ไปพ้องกับฉบับภาษาฮินดี บางตอนไม่ตรงกับฉบับใดเลย จึงทรงสันนิษฐานว่าบ่อเกิดสำคัญของรามเกียรติ์น่าจะมาจาก ๓ แหล่ง ได้แก่

๑. รามายณะภาษาสันสกฤต ฉบับอังกิยา จากแคว้นองคราชกูร์ (เบงกอล) มีเนื้อเรื่องตรงกับรามเกียรติ์ของไทย คือ ตอนพระกฤษณะกับพระลพจับม้าอุปการชี่ และตอนพระรามออกไปจับสองกุมาร

๒. วิชาปุราณะน่าจะเป็นบ่อเกิดเรื่องเบ็ดเตล็ดในเรื่องรามเกียรติ์ เช่น ตอนกำเนิดต่าง ๆ ตอนทศกัณฐ์เยี่ยมพิภพ

๓. หนุมานนาฎกะน่าจะเป็นบ่อเกิดเรื่องราวที่กล่าวถึงหนุมาน

ต่อมา เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุนามราชชน) ได้ค้นคว้าเรื่องรามายณะและเรื่องรามเกียรติ์สืบต่อจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และแสดงความเห็นไว้ในหนังสืออุปกรณ์รามเกียรติ์ว่า รามเกียรติ์ของไทยมีที่มา ๒ ทาง คือ

๑. มาจากเรื่องพระรามดั้งเดิมก่อนที่วาลมิกิจะแต่งรามายณะ

๒. มาจากรามายณะฉบับภาษาทมิฬเป็นส่วนใหญ่

ส่วนเรื่องเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ มีที่มาจากรามายณะฉบับอื่น ๆ เช่น ฉบับเบงกาลี ชาว มลายู ซึ่งคงได้เรื่องมาอย่างปลื้มก้อย แล้วนำมาเชื่อมให้ต่อเป็นเรื่องเดียวกัน

พระราชวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร ทรงอธิบายไว้ในเรื่องพระรามว่า รามายณะของวาลมิกิไม่ใช่ต้นกำเนิดรามเกียรติ์ของไทย นิยายเรื่องพระรามคงเข้ามาในแหลมอินโดจีนและอินโดนีเซียก่อนที่จะเกิดรามายณะของวาลมิกิ ทั้งนี้ นิยายพระรามได้เดินทางจากอินเดีย ชาว มลายู แล้วจึงเข้าสู่ไทย และคงเข้ามาด้วยวิธีมุขปาฐะและการแสดง

การศึกษาค้นคว้าดังกล่าวทำให้สรุปที่มาของเรื่องรามเกียรติ์ในประเทศไทยได้ดังนี้

๑. เรื่องพระรามที่เข้ามาในประเทศไทยไม่ได้มีที่มาจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งเพียงแหล่งเดียว เพราะในเรื่องรามเกียรติ์มีเรื่องย่อยที่พ้องกับนิทานต่าง ๆ จากหลายแหล่ง
๒. เรื่องพระรามที่ไทยรับมานั้น ได้มาจากอินเดียโดยตรง และได้รับผ่านชาติต่าง ๆ เช่น ทมิฬ ขวา มลายู เขมร
๓. ไทยได้รับเรื่องพระรามเข้ามาหลายครั้งโดยชาวอินเดียที่มาจากภาคตะวันออกและภาคใต้
๔. วิธีการนำเข้ามา คงด้วยวิธีจดจำแบบเล่านิทาน จึงเป็นเหตุให้ผิดไปจากเดิมได้ง่าย นอกจากจะเข้ามาในรูปแบบของการเล่านิทานแล้ว น่าจะเข้ามาในรูปแบบของการแสดงด้วย เพราะการแสดงหนังใหญ่และโขนเป็นศิลปะการละเล่นที่ไทยได้รับมาจากขวาและอินเดีย

รามเกียรติ์ในประเทศไทยปรากฏในงานวรรณกรรมและศิลปะประเภทต่าง ๆ คือ

ด้านวรรณกรรม มีทั้งบทละคร กวีนิพนธ์ และคำสอน นอกจากปรากฏในรูปแบบวรรณกรรมโดยตรงแล้ว ยังปรากฏในรูปแบบวรรณกรรมมุขปาฐะด้วย

ด้านการแสดง ได้แก่ หนัง โขน ละคร และหุ่น

ด้านศิลปกรรม ได้แก่ จิตรกรรมและประติมากรรมที่แสดงเรื่องราวต่อเนื่อง และเฉพาะตอนใดตอนหนึ่ง

ด้านภาษา มีสำนวนโวหาร ความเปรียบต่าง ๆ คำเรียกชื่อ เช่น พระปรมาภิไธย นาม บรรดาศักดิ์ ชื่อสถานที่ ชื่อสิ่งของต่าง ๆ

นอกจากนี้ วรรณกรรมไทยหลายเรื่องยังได้อ้างถึงเรื่องรามเกียรติ์ด้วย

คณะกรรมการจัดทำสารานุกรมวรรณคดีไทย สำนักงานราชบัณฑิตยสภา เห็นว่าเรื่องรามเกียรติ์แต่ละประเภทมีเนื้อหาโดยรวมจำนวนมาก จึงได้รวมจัดทำเป็นสารานุกรมวรรณคดีไทย ชุดเรื่องรามเกียรติ์ โดยแบ่งเป็น ๓ เล่ม ตามความเหมาะสมของเนื้อหา ดังนี้

เล่ม ๑ โคลงเรื่องรามเกียรติ์บรรยายภาพจิตรกรรมฝาผนัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
ประกอบด้วย ๑. โคลงบรรยายภาพเรื่องรามเกียรติ์
๒. เรื่องรามเกียรติ์ ถอดความจากโคลงบรรยายภาพ

เล่ม ๒ โคลงเรื่องรามเกียรติ์บรรยายภาพศิลาจำหลัก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
ประกอบด้วย ๑. โคลงบรรยายภาพศิลาจำหลักเรื่องรามเกียรติ์
๒. เรื่องรามเกียรติ์ ถอดความจากโคลงบรรยายภาพ

เล่ม ๓ วรรณคดีเรื่องรามเกียรติ์

ประกอบด้วย

บทพรรณนา

๑. รามเกียรติ์คำฉันท์
๒. ราชพิลาปคำฉันท์ (นิราษซีดา)

บทมหรสพและบทนาฏกรรม

๑. คำพากย์

- ๑.๑ คำพากย์เรื่องรามเกียรติ์ ฉบับกรุงเก่า
- ๑.๒ คำพากย์เรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
เลิศหล้านภาลัย
- ๑.๓ คำพากย์เรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว

๒. บทละคร

- ๒.๑ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ฉบับกรุงเก่า
- ๒.๒ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี
- ๒.๓ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
- ๒.๔ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
เลิศหล้านภาลัย
- ๒.๕ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ชุดนางเบญจกายกับนางสุวรรณกันยุมาหึงกัน
ในตอนหนุมานอาสา พระบวรราชนิพนธ์กรมพระราชวังบวรมหาศักดิ
พลเสพ
- ๒.๖ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว
- ๒.๗ บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว

๓. บทเบ็ดเตล็ดในเรื่องรามเกียรติ์

๓.๑ บทจับระบำ

- ๓.๑.๑ บทละครจับระบำ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
- ๓.๑.๒ บทละครจับระบำ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
เลิศหล้านภาลัย

๓.๑.๓ บทในระบำ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว

๓.๑.๔ จักระบำ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว

๓.๒ บทเบิกโรง

๓.๒.๑ บทรำดอกไม้เงินทองหรือบทรำต้นไม้เงินทอง พระราชนิพนธ์
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓.๒.๒ บทเรื่องพระนารายณ์ปราบหนุมาน พระราชนิพนธ์พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓.๒.๓ พระการทวาทฤษฎีพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว

๓.๒.๔ บทจับลิงหัวค้ำ พระบวรราชนิพนธ์กรมพระราชวังบวรมหา
ศักดิ์พลเสพ

๓.๒.๕ บทต่อรำบรรเลงหางนกยูง พระบวรราชนิพนธ์กรมพระราชวัง
บวรมหาศักดิ์พลเสพ

๓.๒.๖ บทเรื่องยักษ์สองกรรวิกสองพี่น้องตั้งพิธี พระบวรราชนิพนธ์
กรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์พลเสพ

๓.๒.๗ เรื่องไพจิตราสูร พระบวรราชนิพนธ์กรมพระราชวังบวรมหา
ศักดิ์พลเสพ

๔. คำสอน

๔.๑ โคลงเรื่องพาลีสอนน้อง

๔.๒ โคลงเรื่องทศรถสอนพระราม

๔.๓ ฉันทพาลีสอนน้อง

๔.๔ พิเภาสอนบุตร

บทนำเรื่องรามเกียรติ์ โคลงภาพศิลาจำหลัก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ภาพศิลาจำหลักเรื่องรามเกียรติ์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม นี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้จำหลักขึ้นในคราวที่โปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ ในการปฏิสังขรณ์ครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เลือกสรรวิทยากร แล้วรวบรวมจารึกลงในแผ่นศิลา ประดับไว้ในสถานที่ต่าง ๆ ภายในเขตพุทธาวาส ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์อธิบายไว้ในหนังสือประชุมจารึกวัดพระเชตุพน พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ ความว่า

“แต่ในการทรงปฏิสังขรณ์ วัดพระเชตุพน มีพระราชประสงค์พิเศษอย่างหนึ่งซึ่งจะให้เป็นที่แห่งเล่าเรียนวิชาความรู้ของมหาชนไม่เลือกชั้นบรรดาศักดิ์ ถ้าจะเรียกอย่างทุกวันนี้คือจะให้เป็นที่มหาวิทยาลัย เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีกรมพิมพ์หนังสือไทยได้ การเล่าเรียนส่วนสามัญศึกษา มีที่เรียนอยู่ตามวัดทั่วไป แต่ส่วนวิสามัญศึกษา อันจะเป็นวิชาชีพของคนทั้งหลายยังศึกษาได้แต่ในสกุล ผู้อยู่นอกสกุลโดยเฉพาะที่เป็นชั้นพลเมืองสามัญไม่มีโอกาสที่จะเรียนได้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดให้รวบรวมเลือกสรรตำรับตำราต่าง ๆ ซึ่งสมควรจะเล่าเรียนเป็นชั้นวิสามัญศึกษามาตรวจตราแก้ไข ใช้นิพนธ์เดิมบ้างหรือประชุมผู้รู้จักวิชานั้น ๆ ให้แต่งขึ้นใหม่บ้าง แล้วโปรดให้จารึกศิลาประดับไว้ในบริเวณวัดพระเชตุพนมีรูปเขียนและรูปปั้นประกอบในตำรานั้น ๆ โดยมาก”

[ตำรงราชานุภาพ, สมเด็จฯ กรมพระยา. **ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน**. กรุงเทพฯ : โสภณพิพิธธรรมนาคร, ๒๔๗๒. (พิมพ์ในงานพระศพ พระวิมาดาเธอฯ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๗๒)]

เนื้อเรื่องต้นแบบภาพศิลาจำหลักเรื่องรามเกียรติ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามนี้ ไม่มีหลักฐานระบุถึงสำนวนฉบับเรื่องรามเกียรติ์ เมื่อเทียบเนื้อความและการดำเนินเรื่องในโคลงบรรยายภาพและเหตุการณ์ในภาพศิลาจำหลักเรื่องรามเกียรติ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามกับคำพากย์รามเกียรติ์ ฉบับกรุงเก่า และพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปรากฏว่าเนื้อความสอดคล้องกัน มีแตกต่างกันบ้างในรายละเอียด กล่าวคือ ในการดำเนินเรื่อง ภาพศิลาจำหลักเรื่องรามเกียรติ์ดำเนินเรื่องตั้งแต่ทศกัณฐ์ทำอุบายลักนางสีดา เช่นเดียวกับคำพากย์รามเกียรติ์ ฉบับกรุงเก่า ซึ่งเริ่มตั้งแต่ตอนลักสีดา ต่างกันที่คำพากย์รามเกียรติ์ดำเนินความไปจนถึงตอนศึกกุมภกรรณ จบความเมื่อกุมภกรรณสิ้นชีพด้วยศรพระราม ส่วนภาพศิลาจำหลักเรื่องรามเกียรติ์ดำเนินเรื่องตามเนื้อความในพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ต่อไปจนถึงหนุมานสังหารสหัสเดชะ พญารากษส ภาพศิลาจำหลักบางภาพลำดับเนื้อความสลับกันกับเนื้อเรื่องในคำพากย์รามเกียรติ์และพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ทั้งนี้ ในสารานุกรมวรรณคดีไทยเล่มนี้ได้จัดเรียงภาพศิลาจำหลักและเนื้อความตามเนื้อเรื่องในคำพากย์รามเกียรติ์และพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์

ส่วนนายช่างผู้เขียนภาพเป็นต้นแบบภาพศิลาจำหลักนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงกล่าวว่า เป็นฝีมือของหลวงพรหมพิจิตร (ใจ) ดังที่ทรงระบุถึงหลวงพรหมพิจิตร (ใจ) ในลายพระหัตถ์ ลงวันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ กราบทูลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ถึงข้อสังเกตและวิจารณ์ฝีมือช่างของหลวงพรหมพิจิตร (ใจ) เกี่ยวกับการฉลักตุ๊กตาทราย ๔ คู่ และกล่าวโยงไปถึงรูปภาพจำหลักศิลาเรื่องรามเกียรติ์ที่พนักรอพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ดังนี้

“...ประการที่สุด รูปนั้นก็มิใช่ลักแต่ว่าเป็นรูปเท่านั้น มีท่วงที่เป็นกระบวนช่างไทยอย่างงามที่สุดในยุครัชกาลที่ ๓ ซึ่งถึงเป็นครูได้ด้วย ไม่ใช่คนฝีมือต่ำ ๆ จะทำได้เกล้ากระหม่อมสังเกตเห็นท่วงที่คล้ายรูปภาพฝีมืออาจารย์ใจ ซึ่งเป็นหลวงพรหมพิจิตรเข้าไปมาก อาจารย์ใจผู้นี้เป็นช่างเขียน คือผู้ที่เขียนหนังสือพระนครไหวซึ่งล่ำลือกันมากนัก และรูปภาพจำหลักเรื่องรามเกียรติ์ที่พนักรอพระอุโบสถ วัดพระเชตุพนนั้น อาจารย์ใจผู้นี้ก็เป็นนายด่านกำกับการทำงาน เข้าใจว่าตัวอาจารย์ใจเป็นผู้เขียนให้ช่างฉลัก แต่งงานที่วานี้ เป็นงานครึ่งเขียนครึ่งฉลัก อาจารย์ใจจึงเข้าดูแลกำกับการทำงาน...”

(นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยา และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. สารานุกรมไทย เล่ม ๕. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๕.)

อนึ่ง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงมีลายพระหัตถ์ ฉบับลงวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ และฉบับลงวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ กราบทูล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ถึงข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับฝีมือเขียนภาพต้นแบบ ตามลำดับดังนี้

“...ส่วนพนักงานจำหลักศิลาที่พระอุโบสถนั้น เขาว่า อาจารย์ใจ (พระพรหมพิจิตร) เขียนให้อย่าง ดูยังอ่อนแต่ท่าทางเอាកแล้ว เวลานั้นอาจารย์ใจเห็นจะยังเด็ก...”

(นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยา และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **สาส์นสมเด็จพระ เล่ม ๑๘**. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๕.)

“วันที่ ๙ กล้ากระหม่อมก็ไปจุดเทียนพรรษาและบูชาในสถานที่ต่าง ๆ ที่วัดพระเชตุพนตามเคย แต่ไม่มีอะไรจะกราบทูล เพราะได้กราบทูลมามากแล้ว มีอย่างเดียว แต่พนักรอบพระอุโบสถซึ่งจำหลักศิลาเป็นเรื่องรามเกียรติ์ อันเขาว่าเป็นฝีมืออาจารย์ใจ (หลวงพรหมพิจิตร) เมื่อฝีมืออ่อนอยู่เป็นผู้ให้อย่าง ดูไปก็เกิดไม่เชื่อขึ้นในใจ เพราะเห็นมีอะไรเขลาอยู่มาก เป็นต้นว่ารูปทศกัณฐ์ลี้ลิดาก็อ้อมไปในทำนองนั่งพับเพียบ อันจะเป็นไปไม่ได้ คนจะมีชื่อเสียง แม้จะเป็นในภายหน้าก็ต้องมีความคิดอยู่บ้าง ทั้งรูปร่างแห่งรูปภาพก็ไม่ใกล้เคียงฝีมืออาจารย์ใจเข้าไปเลย...”

(นริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยา และสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **สาส์นสมเด็จพระ เล่ม ๒๒**. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๕.)

ภาพศิลาจำหลักเรื่องรามเกียรติ์มีจำนวน ๑๕๒ ภาพ แต่ละภาพแสดงเหตุการณ์หนึ่งในท้องเรื่องของตอนที่นำเรื่องมาจำหลัก ประดับไว้ด้านนอกพนักรอบพระอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ดังนี้

ด้านทิศตะวันออกของพระอุโบสถ	ภาพที่ ๑-๓๒	รวม ๓๒ ภาพ
ด้านทิศใต้ของพระอุโบสถ	ภาพที่ ๓๓-๓๖	รวม ๔๔ ภาพ
ด้านทิศตะวันตกของพระอุโบสถ	ภาพที่ ๓๗-๑๐๘	รวม ๓๒ ภาพ
ด้านทิศเหนือของพระอุโบสถ	ภาพที่ ๑๐๙-๑๕๒	รวม ๔๔ ภาพ

ภาพศิลาจำหลักแต่ละภาพมีโคลงบรรยายเนื้อความ ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์ไว้ในโคลงตั้งปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนถึงภาพศิลาจำหลักและโคลงบรรยายภาพว่า

๑	ปรากฏรัตน์ประกายกัน	กอบเฉลียง	เสานา
	นอกศิลาลายสรรค์	สอบแสร้าง	
	ฉลอรอบรูปภาพเรียง	รามเริ่ม	เรื่องฤ
	จากุโคลงแจ้งอ้าง	อ่านความ	ฯ

[ปริมาณุชิตชิโนรส, สมเด็จพระเจ้า กรมพระ. **โคลงตั้งปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน**. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓. (กองทุนสมเด็จพระสังฆราช ๑๗ พิมพ์ประกาศเกียรติคุณงาน “๒๐๐ ปี สมเด็จพระเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๓”)]

ส่วนกวีผู้แต่งโคลงบรรยายภาพจำหลักเรื่องรามเกียรติ์นี้ สมเด็จพระเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงระบุนามไว้ในบทท้าย ท้ายพระนิพนธ์โคลงตั้งปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ว่า

“...โคลงรามเรื่องรูปฉลกร ผู้ชลงลักษณคารม กรมไกรขุนมหาสิทธิ หลวงสุวรรณรจิตก็หลาย นายนุชชาญญูเบศร์ รอบเขตต์จากฤเรียง เฉลียงอุโบสถด้าบล ปราชญ์ยลลักษณสารสร้อย ทราบนามตามเสนอถ้อย ถี่ถ้วนถ้องแกลง แจ้งนาฯ”

(ปริมาณุชิตชิโนรส, สมเด็จพระเจ้า กรมพระ. เรื่องเดิม.)

กวีตามที่ระบุนามในบทท้ายข้างต้น ได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นไกรสรวิจิต ขุนมหาสิทธิโวหาร หลวงสุวรรณอักษร นายนุช มหาตเล็ก และหลวงนายชาญญูเบศ ส่วนกวีผู้ใดแต่งโคลงบรรยายภาพบทยุใดบ้างนั้น โคลงตั้งปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนไม่ได้ระบุไว้

โคลงบรรยายภาพศิลาจำหลักเรื่องรามเกียรติ์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นโคลงสี่สุภาพ มีจำนวน ๑๕๔ บท จารึกกำกับได้ภาพศิลาจำหลักแต่ละภาพ ๑๕๒ บท และโคลงต่อท้ายเรื่องซึ่งไม่ได้กำกับภาพอีก ๒ บท

เนื้อความในโคลงแต่ละบทบรรยายเหตุการณ์ในภาพศิลาจำหลักแต่ละภาพ บางบทกล่าวถึงเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในภาพศิลาจำหลักนั้นด้วย มีบางบทที่กล่าวเฉพาะเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในภาพศิลาจำหลักนั้น และด้วยข้อจำกัดทางเนื้อความของโคลงทำให้โคลงบางบทต้องละความอันเป็นรายละเอียดของเหตุการณ์ในภาพศิลาจำหลัก ซึ่งอาจผิดเพี้ยนไปจากเนื้อความอันเป็นเรื่องต้นแบบภาพ ทั้งนี้ เหตุการณ์ในภาพศิลาจำหลักกับเนื้อความในโคลงสอดคล้องตรงกัน

ข้อความในบทร่ายของโคลงต้นปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนที่บอกนามนายด่านผู้ทำการ และผู้แต่งจารึก กล่าวว่า กรมหมื่นไกรสรวิชิตกับกรมหมื่นมาตยาพิทักษ์ทรงกำกับการทำงานไป ดังความว่า

*“จักนิพนธ์เพียรเพิ่มสาร เสนอแม่การแม่กอง ทั้งมองเพื่อพึงรู้ หากผู้ซัดตียพงศ์
องค์กรมไกรสรวิชิต ดูกิจการงานสรรพ สองกับกรมมาตยา...”*

ด้วยเหตุนี้ กรมหมื่นไกรสรวิชิตจึงน่าจะทรงทราบหรืออาจทรงเป็นผู้กำหนดเนื้อเรื่อง รามเกียรติ์ตอนที่จะนำมาจำหลักภาพ ดังนั้น เมื่อกรมหมื่นไกรสรวิชิตทรงเป็นผู้หนึ่งที่ร่วมแต่ง โคลงบรรยายภาพศิลาจำหลักเรื่องรามเกียรติ์ดังกล่าว เนื้อความในโคลงบรรยายจึงสอดคล้องตรงกับเหตุการณ์ในภาพศิลาจำหลักโดยตลอด

วินัย ภูระหงษ์